ДУК "Свіслацкая раённая бібліятэка"
Аддзел бібліятэчнага маркетыгу

Новы Двор.
Ад княжацкай паляўнічай рэзідэнцыі да аграгарадка

Свіслач, 2019

Першая дакладная звестка аб Новым Двары адносіцца да 1409 года. Яна мае дачыненне да палявання Вітаўта і Ягайлы ў Белавежскай пушчы. Новы Двор належыў князю Вітаўту як маёмасць яго бацькі Кейстута і з’яўляўся яго паляўнічай “базай”. Вітаўт паляваў тут у лютым 1421 г., а падчас эпідэміі чумы 1426 г. вялікі князь разам з Ягайлам і сваімі дваровымі людзьмі хаваўся ў Новым Двары, бавячы час паляваннямі.

Князь Вітаўт Вялікі

У XV – пачатку XX стст. у эканамічным плане Новы Двор належыў да той групы мястэчак, якія не мелі ўмоў для развіцця ўласнай прамысловасці і паступова станавіліся вёскамі. У палітычным становішчы жыхары паселішча прэтэндавалі на захаванне свайго мястэчковага статуса, за што ішло моцнае супрацьстаянне іх з уладамі: мястэчкоўцы адмаўляліся выконваць сялянскія павіннасці і патрабавалі бязвыкупнай перадачы ім зямлі як прадстаўнікам мяшчанскага саслоўя.

Новы Двор ляжаў на важнай каралеўскай дарозе, якая была заложана ў 1518 г. і злучала Вільню з Кракавам. Праз мястэчка ішла дарога ў Ружаны, а адтуль далей – на Маскву. Тут праводзіліся два таргі на тыдзень: па серадах і нядзелях, – пасяленне было цэнтрам воласці. Гэтая традыцыя захавалася да пачатку XX ст.

XVI ст. было залатым векам беларускай гісторыі, што ў поўнай меры датычыць і Новага Двара. Мястэчка шматразова прымала каранаваных асоб, якія падарожнічалі з Кракава ў Вільню. Так, вядома, што 15 мая 1544 г. тут бываў кароль і вялікі князь Жыгімонт II Аўгуст, які ехаў з Кракава ў Вільню. Незвычайную і ўражваючую працэсію магло назіраць мястэчка ў 1551 г., калі праз яго з Кракава ў Вільню праходзіў пахавальны картэж з целам Барбары Радзівіл. Паводле сведчанняў асобных храністаў, кароль Жыгімонт II Аўгуст пешшу ішоў за катафалкам з труной каханай.

Жыгімонт II Аўгуст

29 красавіка 1562 г. кароль выдаў універсал, скіраваны да “войтаў, бурмістраў, радцаў і ўсіх мяшчан месцаў нашых: Ваўкавыска, Здзітава, Моўчадзі, Поразава і Новага Двара”, накладаючы на ўсіх гандляроў 10-працэнтны падатак на Лівонскую вайну.

Па свайму стратэгічнаму палажэнню і эканамічнаму значэнню Новы Двор меў высокі ўзровень. Так, на карце 1508 г. пазначана толькі некалькі гарадоў рэгіёна, у тым ліку Брэст і, што цікава, Новы Двор. Няма на ёй ні Свіслачы, ні Поразава, ні нават Ваўкавыска. На так званай Радзівілаўскай карце 1613 г. знаходзяцца толькі Новы Двор і Поразава. На карце “Вялікае Княства Літоўскае і Белая Русь”, складзенай Г.Бакланам каля 1654 г., зноў адзначаны толькі Новы Двор.

Новы Двор быў спалены шведамі падчас вайны Рэчы Паспалітай з Маскоўскай дзяржавай (1654-1667 гг.) і Швецыяй (1665 г.). Аб гэтых падзеях

нагадвае вядомы этнограф і краязнаўца Міхал Федароўскі: “Кажуць, што калі ў нас ваявалі шведы, аднаго з іх пакусаў шалёны сабака. Вылячыўся з дапамогай каменя, які ляжаў у наваколлі Новага Двара, і гэта падгледзелі мясцовыя жыхары. Да сённяшняга дня яны таксама лечацца гэтым каменем”. Але адломваць ад яго кавалачкі патрэбна было на ўзыходзе або на захадзе сонца.

У другой палове XVII ст. Новы Двор атрымаў Магдэбургскае права і герб і стаў мястэчкам. Правы і прывілеі Новага Двара былі пацверджаны Янам Казімірам Вазай (3.08.1661 г.), Міхалам Карыбутам Вішнявецкім (20.03.1670 г.), Янам III Сабескім (20.01.1679 г.), Аўгустам II Моцным (28.11.1718 г.), каралём і вялікім князем Аўгустам III Прыгожым (14.11.1744 г.). Нехта з апошніх манархаў і надаў Новаму Двару герб з выявай збройнага арханёла Міхаіла, які топча пераможанага чорта і пры гэтым правай рукой абапіраецца на меч, а ў левай трымае вагі. Даследчык А.Шаланда выказвае думку, што гэтым каралём мог быць Міхал Карыбут Вішнявецкі, які надаў мястэчку герб свайго святога заступніка, бяручы за ўзор герб ваяводскага Навагрудка.

Пячатка Новага Двара з гербам і надпісам 1792 г.

Новы Двор моцна пацярпеў у выніку вайны 1812 г. Мясцовае насельніцтва рабавалі расійскія войскі, а пасля іх і войскі напалеонаўскіх саюзнікаў. 18 чэрвеня 1812 г. у Новым Двары размясціўся VII корпус генерал-лейтэнанта М.М.Раеўскага, будучага героя бітвы пад Барадзіно.

У пачатку жніўня расійскія войскі пад камандаваннем генерал-маёра К.Б.Кнорынга стаялі ў Новым Двары і Поразаве. У перыяд з 30 ліпеня па 9 жніўня армія К.Б.Кнорынга з Конна-татарскім і Еўпаторыйскім татарскімі палкамі па загаду камандуючага 3-й арміяй Тармасава зрабіў рэйд на Пружаны – Новы Двор – Свіслач – Беласток. 2 жніўня 1812 г., паводле скаргаў мясцовых жыхароў, расійскія кавалерыйскія палкі вывезлі з мястэчка Новы Двор Ваўкавыскага павету ўсё харчаванне на 15 фурманках.

Праз тэрыторыю пасялення праходзілі войскі VII (саксонскага) корпуса пад камандаваннем французскага генерала Ж.Л.Рэнье. “Салдаты забіралі ўсё: харчаванне, коней, адзенне, інструменты, валоў гналі табунамі”, – апісаў невядомы аўтар праход праз мястэчка Новы Двор “вялікай арміі саксонскай VII корпуса пад камандаваннем Рэнье”.

На працягу XIX стагоддзя Новы Двор бачыў шмат грамадскіх і палітычных рухаў. Не абмінула мястэчка і паўстанне 1830-1831 гг. Цэнтрам паўстання на Гарадзеншчыне была Белавежская пушча. Па тэрыторыі ваколіц Новага Двара праходзілі паўстаўніцкія войскі генерала Д.Хлапоўскага, да якіх у Свіслачы далучыўся генерал Тадэвуш Тышкевіч, а таксама атрад партызан пад кіраўніцтвам тытулярнага дарадчыка, акруговага ляснічага Яўгена дэ Ронка, у шырэнгах якога сваімі доўгімі пер’ямі на

капялюшах вызначаліся стралкі Белавежскай пушчы. У чэрвені 1830 г. атрад генерала Хенрыка Дэмбінскага, рухаючыся на поўдзень па тэрыторыі Літвы і Беларусі, прайшоў праз Поразава і Новы Двор. Калі войскі Х.Дэмбінскага пакінулі межы Гродзенскай губерні, у ваколіцах Поразава, Лыскава і Новага Двара дзейнічаў атрад князя Гедройца.

Паводле эканамічнага стану ў 1833 г. у мястэчку было 90 драўляных хат, пражывала 409 жыхароў (206 мужчын, 203 жанчыны), дзейнічала драўляная царква.

У 1861 годзе, у час рэформы па адмене прыгоннага права, навадворцы адправілі ў Санкт-Пецярбург дэлегацыю на чале з Мацвеем Грушэўскім, каб дамагчыся перадзелу зямлі. Але судовая камісія ўсіх жыхароў прызнала мяшчанамі і пакінула ім старыя надзелы. Дзіўныя былі з навадворцаў "мяшчане": калі па даных 1886 г. 35% насельніцтва займалася земляробствам.

Жыхары Новага Двара актыўна ўдзельнічалі ў паўстанні1863-1864 гг. 13 мая 1863 г. каля Новага Двара адбылася сутычка расійскіх салдат і 40 казакаў з паўстанцамі. Са 101 навадворца была спагнана кантрыбуцыя агульнай лічбай у 1256 рублёў.

17 верасня 1867 г. у Новым Двары была асвечана новая царква ў гонар Арханёла Міхаіла – патрона мястэчка. У 1964 г. яе разабралі, а ў 90-х пачалі адбудоўваць.

У царкве знаходзіцца ікона Маці Божай Навадворскай. Хто яе напісаў, калі і якім чынам яна тут з'явілася, гэта інфармацыя не дайшла да нашых дзён. Мясцовыя жыхары ведаюць гісторыю, што калі ў вёсцы здарыўся пажар, людзі хацелі вынесці і зберагчы гэту ікону, каб яна не згарэла разам з царквою, але нават пяць чалавек не змаглі падняць яе. Калі агонь дайшоў да царквы, ён цудам спыніўся. Усе ўпэўнены, што гэта ікона патушыла агонь і зберагла астаўшуюся палову вёскі. Жыхары ўпэўнены, што цяпер Навадворская Маці Божая, як і раней, абараняе іх.

Пэўнае развіццё ў XIX стагоддзі атрымала культура. З 1860 г. у Новым Двары існавала царкоўнапрыходская школа. У 1862 г. адкрыта аднакласнае народнае вучылішча, з 1900 г. тут працавала і двухкласнае народнае вучылішча. У 1905 г. у ім вучыліся 89 хлопчыкаў і 16 дзяўчынак.

Перапіс 1897 г. зафіксаваў наяўнасць у Новым Двары сінагогі. Сінагога праіснавала тут па 1937 г., калі яе разам з часткай мястэчка знішчыў пажар. Адносна колькаснага складу навадворскага штэтла на працягу XIX ст. пражывала каля 20-ці сем'яў яўрэяў. У 1897 г. Новы Двор –

мястэчка Ваўкавыскага павета Поразаўскай воласці. Насельніцтва ў 1901 г. складала 1200 чалавек.

З 1921 г. па 1939 г. Новы Двор – у складзе Польшчы. З 1940 г. – цэнтр сельскага Савета адносіцца да Гродзенскай вобласці, Свіслацкага раёна.

Міжваеннае жыццё мястэчка цягнулася ў нетараплівым ходзе часу. Пераважная большасць насельніцтва займалася земляробствам. Невялікі гурток мясцовай інтэлігенцыі 30-х г. ХХ ст. складалі святар і настаўнікі В.Русакевіч і М.Навуменка.

Да найбольш трагічных падзей Новага Двара адносяцца пажары 1934 і 1937 гг., у выніку якіх амаль цалкам была знішчана драўляная забудова цэнтра мястэчка. Часам тут мелі месца канфлікты на канфесійнай глебе. Дзякуючы даследаванню А.Смаленчука, можна даведацца пра менталітэт навадворцаў і тыя рысы свядомасці, што захаваліся і да нашага часу, пра заўсёдную вольнасць жыхароў Новага Двара ў параўнанні з насельніцтвам суседніх вёсак. Яны часта ўжываюць тэрмін “навадворцы”, выразна адрозніваюць сябе ад жыхароў суседніх вёсак. Пры гэтым звычайна сцвярджалася “замкнёнасць” або “закрытасць” навадворцаў: некалі шлюбы яны бралі выключна са “сваімі”. Сярод жыхароў Новага Двара і сёння ёсць некалькі параднёных паміж сабой сем’яў, якія з’яўляюцца карэннымі жыхарамі пасялення: Грушэўскія, Ганчарэвічы, Грыцкевічы, Ботвічы, Каскевічы, Касінскія, Лісоўскія, Філіповічы, Гамановічы, Сычэўнікі, Катаркевічы.

Мястэчка перажыло жах войнаў мінулага ХХ стагоддзя. У Першай сусветнай вайне ўдзельнічала некалькі навадворцаў. У Грамадзянскай вайне на баку бальшавікоў змагаліся Ілля Ботвіч і Андрэй Ярашэвіч. Шмат выцярпела мястэчка і ў час Другой сусветнай вайны.

З першых дзён Вялікай Айчыннай вайны усталявалася фашысцкая акупацыя. Новы Двор і ўсю Белавежскую пушчу фашысты ўключылі ў асаблівую акругу, якой кіравала усходне пруская адміністрацыя. У 1941-1942 гадах у ваколіцах пушчы эсэсаўцы спалілі дзесяткі населенных пунктаў. Пушча была напоўнена варожымі войскамі, у ёй знаходзілася 28 гарнізонаў, былі пабудаваны склады боепрыпасаў. З акупантамі змагаліся сотні партызан з ліку байцоў Чырвонай Арміі, якія апынуліся ў акружэнні ці збеглі з палону, а таксама мясцовае насельніцтва. Прыкладам гэтага з’яўляецца дзейнасць жыхара Новага Двара А.Шабата. Ён стаў адным з першых сувязных партызан, за што разам з М.Янушка быў арыштаваны. Нягледзячы на пабоі і пыткі, яны нікога не выдалі. Іх фашысты адпусцілі, пасля чаго А.Шабат пайшоў у лес у групу “Паддубнага”.

Брыгада імя Чапаева сумесна з Чырвонай Арміяй удзельнічала ў вызваленні Новага Двара. 13 чэрвеня 1944 года ў 16 гадзін атрады брыгады выйшлі з лясоў у раёне Парахаўні на дарогу Лыскава – Новый Двор з мэтай адрэзаць шлях адступаўшым немцам. У гэты час з’явілася разведка 130-га гвардзейскага палка 48-й стралковай дывізіі. Партызанскія мінёры прыступілі да размініравання дарогі. Вечарам таго дня штаб брыгады сумесна з камандаваннем палка распрацаваў план атакі на Новы Двор. Чапаеўцы

павінны былі наступаць на левым крыле палка і заняць паўднёвую частку Новага Двара, перарэзаць дарогу Новы Двор – Пружаны, каб не даць магчымасці адходу нямецкага гарнізона і не дапусціць прыхода іншых часцей на дапамогу. Партызаны заданне выканалі. Новы Двор быў вызвалены 15 ліпеня 1944 года.

Многія жыхары Новага Двара пайшлі на фронт. Аднасяльчане С.Пажарыцкі, Н.Сарай, І.Сушко, С.Патоцкі ўдзельнічалі ў штурме рэйхстага. На левай калоне вугальком, як успамінае Сцяпан Пажарыцкі, ён вывеў словы: “Мы з Новага Двара. Беларусы”.

У цэнтры вёскі, у скверы размяшчаецца брацкая магіла савецкіх воінаў і партызан, дзе пахаваны 449 воінаў і 2 партызаны, якія загінулі пры вызваленні вёскі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. У 1967 годзе на магіле ўстаноўлены помнік – скульптура воіна і партызанкі.

Пасля вызвалення края сяльчане прыступілі да аднаўлення разбурэнняў. Асабліва вялікі ўклад унеслі навадворцы ў нарыхтоўку і вываз драўніны для патрэб народнай гаспадаркі.

У 1949 г. група навадворцаў арганізавала першы калгас, назваўшы яго імем Дзяржынскага. Узначаліў калектыўную гаспадарку Якаў Матвеевіч Грушэўскі, член партыі з 1919 г. У калгас уступалі ўсё новыя і новыя сяльчане. Гаспадарка расла. 5 сакавіка 1959 г. на базе калгаса імя Дзяржынскага і іншых гаспадарак быў створаны саўгас.

У 1964 г. у выніку рэарганізацыі саўгаса “Поразаўскі” была сфармавана самастойная гаспадарка – саўгас “Новы Двор”. Як і ўсе сельгасарганізацыі, ён зведаў пераўтварэнні: племзавод, камунальная абласное сельскагаспадарчае унітарнае прадпрыемства, прыватнае прадпрыемства “Новы Двор-Агра” уваходзіць у склад ААТ “Гроднаазот”. У сакавіку 2012 года да гаспадаркі далучылі СВК “Корнадзь”.

Сёння Новы Двор – цэнтр сельсавета ў складзе ўнітарнага сельскагаспадарчага прадпрыемства “Новы Двор-Агра”, якое неаднаразова станавілася пераможцам і прызёрам абласных і раённых спаборніцтваў па нарыхтоўцы кармоў і ўборцы ўраджаю. У 2009 г. Навадворскі сельскі Савет прызнаны лепшым у Гродзенскай вобласці па выніках Рэспубліканскага агляду-конкурсу.

З Новага Двара выйшла шмат вядомых людзей: Герой Сацыялістычнай працы, дэпутат Вярхоўнага Савета БССР (1967-1971 гг.) Я.І.Рэкуць, двойчы ардэнаносец А.М.Раманоўскі (ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга і ордэн Кастрычніцкай рэвалюцыі), заслужаны ўрач Расіі М.У.Грыцкевіч, доктар медыцынскіх навук М.Ф.Філіповіч, доктар фізіка-матэматычных навук В.Г.Раманоўскі, а таксама кандыдат фізіка-матэматычных навук М.М.Грунтовіч, кандыдат эканамічных навук В.Д.Казлоўскі, кандыдат матэматычных навук В.І.Каскевіч, кандыдат тэхнічных навук В.М.Катаркевич, кандыдат фізічных навук Г.Дуброўская. У 2011-м годзе брыгадзір вытворчай брыгады ў жывёлагадоўлі А.С.Мацейка за высокія паказчыкі ў працы атрымала дзяржаўную ўзнагароду – медаль “За працоўныя заслугі”.

Я.І.Рэкуць

У 2007 г. Новы Двор атрымаў статус аграгарадка. Сацыяльная інфраструктура: ДУА “Навадворская сярэдняя школа Свіслацкага раёна”, ДУА “Навадворскі яслі-сад”, Дом культуры, бібліятэка, урачэбная амбулаторыя, музычная школа, пошта, аддзяленне “Беларусбанка”, комплексны прыёмны пункт, крамы, лазня.

Літаратура:

1. Курило, Я. От княжеской охотничьей резиденции до агрогородка: [к 600-летию упоминания д.Новый Двор] / Ядвига Курило // Свіслацкая газета. – 2009. – 24 сакавіка. – С.2
2. Полубинский, А. Из истории Нового Двора / А.Полубинский // Заветы Ильича. – 1984. – 18 августа. – С.4; 25 августа. – С.4; 1 сентября. – С.4
3. Раманаў, С. Новы Двор у XV – XX ст.: нарыс гісторыі мястэчка / Сяргей Раманаў // Ваўкавышчына. – 2011. – № 2. – С.7-14
4. Раманаў, С. Пад выявай збройнага арханёла: [з гісторыі Новага Двара] / Сяргей Раманаў // Свіслацкая газета. – 2009. – 19 верасня. – С.4
5. Раманчук, Г. Жыццё наша, шчасце і лёс: [з гісторыі в.Новы Двор. 1518-2003гг.] / Галіна Раманчук // Гродзенская праўда. – 2003. – 6 верасня. – С.4
6. Раманчук, Г. Новы Двор: і праз шэсць стагоддзяў новы: [да 600-годдзя вёскі Новы Двор] / Галіна Раманчук // Гродзенская праўда. – 2009. – 1кастрычніка. – С.4